

نکات اساسی پرورش تیزهوش در خانواده (۲)

ناصرالدین کاظمی حقیقی

در شماره قبل «هوش» و «عقل» و توجه به تیزهوش مورد بحث قرار گرفت. در این بخش «تعبیر تیزهوشی» و ابعاد گوناگون آن و «نحوه تشخیص» و... بحث ادامه می‌یابد.

۱- تعبیر «تیزهوشی» دارای یک اساس روایی است

پیش از آنکه در متون کهن ادبیات غنی فارسی، واژه «تیزهوشی» استعمال شود، برای نخستین بار، مترادف آن در مضامین عالیه روایی و نقلی اسلام به کار برده شده است. در کتاب شریف «غررالحکم» که جمع‌آوری سخنان آسمانی حضرت مولی‌الموالی امیرالمؤمنین علیه آلاف التحیه و الثناست، تعبیر روایی «تیزهوشی» بیان گردیده است.

«بالادب تشخذ الفطن»^۱

«همانا جز این نیست که با ادب، زیرکیها و هوشها، تیز می‌گردند.»

«شخذ» در لغت به معنای تیز کردن، اتلاق می‌شود. و «فطن» جمع «فطنت» به معنای زیرکی و هوش است. گویا هوش و زیرکی همچون یک کارد قابل تیز و کندشدن است. بنابراین به نظر می‌رسد که منشأ چنین تعبیری (تیزهوشی) در تاریخ ادبیات فارسی و کاربرد آن به منزله یک اصطلاح علمی (در روان‌شناسی)، جوامع و متون روایی و نقلی مکتب مبین اسلام است. با توجه به بررسی‌های مقایسه‌ای ما از حیث مفهوم پردازی و تخصیص اصطلاحات، در هیچ یک از تعابیر علمی موجود در زبانهای گوناگون، نظیر چنین تعبیری چنان که در متون اسلامی و به تبع آن در ادبیات فارسی اتلاق گردیده، استعمال نشده است، حتی تعبیر عربی آن نیز، چنین نیست: «المتفوق» به معنای فرد بلند مرتبه و عالی‌رتبه است.

تعبیر «تیزهوشی» با این توصیف، اساس و پایه نیرومند نقلی و روایی دارد: «شخذالفطنه» بر این اساس، هر گونه تبیین و تفسیر و شناخت از چنین افرادی (نخبگان) باید با عنایت دقیق به دلایل چنین تعبیری، انجام گیرد. این که هوش و زیرکی ابزاری است که می‌تواند به بریدن چیزها یاری دهد. توصیف مزبور نشان‌دهنده آن است که تفسیر سرعت و شتاب از «تیزی» چنان که در ترکیب «تیزهوشی» به کار رفته است، باید مورد بازنگری واقع شود.

محتوای روایت شریفه، علاوه بر آن، بیانگر آن است که اگر عاملی، سبب افزایش تیزی و برش و تقویت زیرکی و هوش شود، پس از جنبه‌های وراثتی، «ادب» فرد است، چنان که در گفتار پیشین ذکر گردید.

۲- تیزهوشی در ابعاد گوناگونی گسترده‌گی دارد

«تیزهوشی» به معنای وسیع اصطلاحی، علاوه بر توانایی فوق‌العاده و برجسته در یادگیری و شناخت توأم با ویژگیهایی در ابعاد نگرشی، انگیزشی، شخصیتی، ذهنی، رفتاری، و حتی جسمانی است.

علائق گسترده و نیازهای خاص نظیر: کنجکاوی، پیشرفت علمی، خودگردانی، قوام و پایداری انفرادی، تعاون، کمال و تعالی جویی، نظم، امنیت و سرگرمیهای خاص از خصایص انگیزشی تیزهوش است.

در حوزه تواناییهای ذهنی و شناختی، وسعت اطلاعات، ادراک سریع، توجه فوق العاده، تفکر قیاسی خاص، حفظ، قضاوت مستقل، وحدت ذهنی، انعطاف فکری، بینش و سازماندهی شناختی ویژگیهای تیزهوش را تشکیل می دهند.

صداقت، ثبات خلقی، شوخ طبعی، خوش بینی، هیجان پذیری، خود کفایی در امور، احساس مسئولیت، و محبوبیت، برخی از صفات شخصیتی تیزهوش می باشند. در قلمرو رفتاری افرادی تیزهوش، فعالیت فوق العاده، تحرک برتر، سازگاری اجتماعی برجسته و توانایی قابل ملاحظه کلامی، بارز است.

ویژگیهای نگرشی تیزهوش را خود باوری مثبت، انتقاد از خود، موضع درونی نظارت، اسناد درونی خود سنجی و کفایت خود تشکیل می دهد. افراد تیزهوش از لحاظ جسمانی، از سلامتی قابل ملاحظه، نیرومندی و رشد پیشرس برخوردار می باشند. اما آنچه که خصایص مشهود و محوری نخبگان را تشکیل می دهد، فهرستی است که به کوشش برخی از نظریه پردازان فراهم و عرضه شده است:

- هوش بهر افراد تیزهوش حداقل معادل ۱۳۰ است.
- در مقایسه با همسالان، نگرش منفی کمتری نسبت به مدرسه نشان می دهند.
- تقریباً نیمی از آنها، قبل از شروع مدرسه، توانایی مطالعه و خواندن را دارند و ۲۰ درصد آنها قبل از ۵ سالگی به این توانایی نایل می شوند.
- نیمی از آنها توسط والدین به عنوان توانمند در حساب و ($\frac{7}{11}$) آنها به عنوان توانمند فوق العاده در موسیقی گزارش می شوند.
- به طور کلی در هر سنی، توانایی برجسته‌ای، بروز می کند. علاقه به یادگیری و خواندن، درک و فهم سریع، کنجکاوی اشباع ناپذیر، اطلاعات وسیع، حافظه نیرومند، تکلم زودرس، وسعت دایره لغات، ترجیح همبازی‌های مسن تر، حوزه‌های این توانایی فوق العاده را تشکیل می دهند.
- آنها دوست دارند در تمام زمینه‌های موفقیت، قوی باشند. مشابهت‌ها و همسانیهای آنان از لحاظ توانایی‌ها، کمتر از افراد عادی است.
- از سن خودشان، توانایی تحصیلی بیشتری بروز می دهند.
- در مقایسه با غیر تیزهوشان، به جنبه‌های انتزاعی، تجسمی و تصویری، علاقه بیشتری نشان می دهند؛ مثل شرکت در بحث، ادبیات و نمایشنامه و کمتر به موضوعات علمی، تمایل نشان می دهند، نظیر شیوه نویسنده‌گی، خیاطی، و هنرهای دستی. اما تفاوتی در ورزش و بازی دیده نمی شود.
- ابراز عقاید آنها بیشتر است؛ ($\frac{7}{11}$) تا ($\frac{11}{11}$) اوقات آنها، صرف جمع آوری اشیاء، تشکیل مجموعه‌های ویژه، به خصوص در حوزه‌های علمی می گردد.
- مطالعات آنها، طیف وسیع تری دارد: علوم، تاریخ، شرح حال، سفرنامه، آداب و رسوم باستانی، قصه‌های کهن، قصه‌های علمی، شعر، نمایشنامه، و کمتر سرگذشتهای ماجراجویانه، افسانه‌ها، و داستانهای احساسی را می خوانند.^۱
- فهرست کوتاهتری از این توصیف را می توان به دست داد که به وسیله روانشناسان عرضه گردیده است:
- دایره لغات پیشرفته تر از سن
- علاقه پیشرس به کتابها و مطالعه
- توانایی مطالعه زودرس، خود آموزی در مطالعه در سنین ۲ تا ۳ سالگی
- مطالعه و خواندن به طور مستقل و انفرادی
- مطالعه سریع و بازخوانی ساده اطلاعات واقعی اساسی
- درک سریع روابط اثر - مؤثر (سبب - مسبب)
- سطحی عالی از کنجکاوی که با «چطور» و «چرا» سؤال می شود
- لذت از معاشرت و به سر بردن با بزرگترها و افراد مسن تر
- پیگیری علایق و جمع آوری اشیاء

- بذل توجه طولانی بر طبق سن
 - منطبق کردن خود با موازین و ملاکهای عالی
 - پختگی و رشد در بذله گویی و شوخ طبعی بر طبق سن
 - ترجیح قایل شدن برای چیزها و تجارب نو و رقابت آمیز
 - نگهداری اطلاعات
 - تعالی در طرح ریزی، حل مسئله، تفکر انتزاعی در مقایسه با همسالان
 - توانایی تعمیم سریع از اصول و جستجو و پیگیری شباهتها و تفاوتها
 - دارا بودن خزانه وسیع غیر عادی از اطلاعات درباره تنوعی از موضوعات
 - گرایش به انجام ساده فعالیتهای عادی و روزمره
 - توجه به مباحث اخلاقی، سؤالاتی از درستی و نادرستی و موضوعات بزرگسالی نظیر مذهب و سیاست^۴
- با تفصیل فوق، ویژگیهای هوشی و ذهنی، تنها بخش کوچکی از خصایص افراد تیزهوش را تشکیل می‌دهد و اهمیت خصوصیات غیرهوشی این افراد قابل ملاحظه تر است. این خصوصیات را در قالب یک فهرست تشخیصی کوتاه و روشن می‌توان عرضه کرد، به گونه‌ای که به خانواده‌ها و اطرافیان کودکان و نوجوانان یاری دهد تا آنان را شناسایی و کشف نمایند. خصوصیات مزبور را در مقایسه با همسالان باید مورد مطالعه قرار داد:

- ۱- هنگام تولد وزن بیشتری (معمولاً بیش از ۳/۵ کیلوگرم) دارند.
- ۲- در حدود ۴ ماهگی می‌توانند حدود یک دقیقه بنشینند.
- ۳- در حدود ۶-۷ ماهگی می‌توانند بدون کمک دیگران به مدت چند دقیقه بنشینند.
- ۴- در حدود ۸ ماهگی می‌توانند ۲ تا ۳ کلمه ادا کنند.
- ۵- در حدود ۳ سالگی می‌توانند مطالعه کنند.
- ۶- علاقه فراوانی به یادگیری نشان می‌دهند.
- ۷- دوست دارند از دیگران برتر باشند.
- ۸- به مباحث اخلاقی، مذهبی و سیاسی علاقه نشان می‌دهند.
- ۹- تمایل شدیدی به استقلال فردی دارند.
- ۱۰- به طور کلی از علایق وسیع و متنوعی برخوردارند.
- ۱۱- حداقل در یک موضوع خاص، سریع یاد می‌گیرند.
- ۱۲- اعتقاد واقع بینانه‌ای نسبت به خود دارند.
- ۱۳- ترجیح می‌دهند با افراد مسن تر از خود به سر ببرند.
- ۱۴- اصولاً فعالیت و تحرک شدیدی در رفتار نشان می‌دهند.
- ۱۵- در زمینه‌ای خاص، به کار مستقلانه و انفرادی می‌پردازند.
- ۱۶- با توجه به سن خود، کارهای شخصی را به راحتی انجام می‌دهند.
- ۱۷- اعتماد به نفس دارند.
- ۱۸- معمولاً شوخ طبع و بذله گو هستند.
- ۱۹- از لحاظ شخصیتی، فردی مستقل به نظر می‌رسند.

۳- به طرق متنوعی می‌توان تیزهوشی را تشخیص داد

ملاکهای یاد شده، اساسی برای تشخیص، شناسایی و کشف تیزهوشی در یک فرد است. این ملاکها گویای مفهوم و معنای «تیزهوشی» و از طرق مختلف، قابل شناسایی و احراز است:

۱- مشاهده؛ که به وسیله والدین، معلم، اطرافیان و همسالان انجام می‌گیرد.
 ۲- مصاحبه؛ به معنای گفتگو با فرد که از سوی والدین و روان‌شناسان به عمل می‌آید.
 ۳- اجرای آزمون‌های مختلف؛ از جنبه‌ها و انواع گوناگون هوشی، کلامی، عاطفی، نگرشی، و شخصیتی که با مباشرت روانشناسان صورت می‌پذیرد.

۴- بررسی شرح حال؛ که به وسیله روانشناسان انجام می‌یابد.
 هر یک از این شیوه‌ها می‌تواند تیزهوشی را شناسایی و احراز نماید؛ اما برای احتیاط و دقت عمل در تشخیص، معمولاً از چندین شیوه به طور مختلط استفاده می‌گردد.

این نکته را باید در امر تشخیص و شناسایی تأکید نمود که آزمون‌های هوش سنج، نتایجی را عرضه کرده به دست می‌دهند که در قالب شاخصی موسوم به هوش‌بهر (I.Q.) قرار می‌گیرد، هوش‌بهر با هوش به منزله یکی از خصوصیات فرد تیزهوش، رابطه دارد؛ اما اندازه هوش نیست؛ یعنی تخمینی از هوش به معنای توانایی یادگیری است.

به دلایل متعددی نظیر عدم آمادگی کافی کودک در هنگام اجرای آزمون، شرایط نامساعد محیطی و مکانی اجرای آزمون، نوع آزمون، خصوصیات کسی که آزمون را انجام می‌دهد و شرایطی از این قبیل، معمولاً نتایج هوش سنجها، صرفاً برآوردی از میزان توانایی یادگیری فرد است و نمی‌تواند به طور کامل و پوشا، این توانایی را تعیین نماید؛ از این رو، خانواده‌ها در بررسی نتایج هوش سنجها که بر روی فرزندانشان انجام یافته است، باید جانب احتیاط را رعایت کنند. به تعبیر دیگر، فرزند آنها بیش از آنچه توسط آزمون هوش سنج نشان داده، از قدرت توانایی یادگیری برخوردار است؛ یعنی هوش سنجها نمی‌تواند توانایی یادگیری فرد را بپوشاند و به طور دقیق آن را بسنجند. مثلاً اگر کودکی در یک آزمون نمره ۱۱۰ بگیرد، توانایی یادگیری وی بیش از هوش‌بهر ۱۱۰ می‌باشد. لذا برای خانواده‌ها، تشخیص و شناسایی نوع توانایی یادگیری و آمادگی و ذوق ویژه او مهمتر از تعیین بهره هوشی در قالب یک عدد بی‌هویت است.

تیزهوشی به منزله یک امر و پدیده گسترده از طریق هوش سنجهای موجود قابل تشخیص نیست. آزمون‌ها باید بتوانند عملیات ذهنی را به صورت یک مجموعه هماهنگ و نه اجزاء اندازه بگیرند. چنان که به جای هوش‌بهر یا (I.Q.)، (Q.I.) یا پردازش اطلاعات انسانی، توصیه شده است.^۲

اگر همسالان و دوستان مورد توجه قرار گیرند، می‌توان از آنها به عنوان منابعی معتبر در جهت شناسایی تیزهوشان، بهره جست.

• ارجاعات

۱- غررال‌الحکم

۲- لژه‌ای، جواد. کتابشناسی تیزهوشان از منابع آلمانی، مجله استعداد‌های درخشان. سال اول، شماره ۲.

۳- مقالات نگارنده در شماره‌های مختلف مجله استعداد‌های درخشان.

۴- Kitano, K. Margie & Kirby F. Darrell (۱۹۸۶). *Gifted Education. A comprehensive View*. Little, Brown and Company.

